

DOI:

УДК 342.9.03 (045)

І. В. Юдіна,

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня, адвокат

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6470-7334>

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИСНОВКІВ ЕКСПЕРТА ТА ЇХ ДОКАЗОВЕ ЗНАЧЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
E-mail: yudina_irina@ukr.net

Метою статті є аналіз класифікації висновків експерта та з'ясувати їх доказове значення в адміністративному судочинстві. Методи дослідження: застосовано діалектичний метод пізнання, за допомогою якого здійснено загальнотеоретичне дослідження класифікації висновків експерта, порівняльно-правовий метод для аналізу підходів науковців до доказового значення ймовірних висновків та висновків про неможливість вирішення питання, порівняльно-правовий та формально-юридичний методи для аналізу норм законодавства, а також методи систематизації та узагальнення. *Результати:* проаналізовано підстави класифікації висновків експерта. Автор розмежував правову природу висновку про неможливість вирішення питання та повідомлення про неможливість проведення судової експертизи, а також запропонована додаткова підстава для класифікації висновків експерта за суб'єктивним складом, відповідно до якої висновки експерта поділяються на індивідуальний висновок експерта та на колегіальний висновок експерта. Однак індивідуальний висновок експерта на думку автора, може також бути комплексним за умови, що в рамках однієї судової експертизи різнопрофільні експертні дослідження проводяться одним експертом у суміжних експертних спеціальностях, як наприклад, технічна експертиза документів та почеркознавча експертиза. Зазначена позиція відповідає реаліям сучасної експертної практики, але повністю прийняти її можливо буде тільки після законодавчого закріплення. *Обговорення:* категоричні висновки експерта мають безумовне доказове значення, а ймовірні висновки експерта можуть розглядатися як повноцінний доказ лише в сукупності з іншими доказами в адміністративній справі за умови, що такі висновки не суперечать іншим доказам.

Ключові слова: висновок експерта; адміністративне судочинство; судова експертиза; класифікація; доказове значення.

Постановка проблеми та її актуальність.

Одним із найважливіших засобів доказування в адміністративному судочинстві є висновок експерта, який видається з дотриманням усіх процесуальних норм за результатами проведення судової експертизи. Даний висновок є прямим результатом судової експертизи та може розглядатися як її невід'ємна частина. Таким чином, можна стверджувати, що правова сутність висновку експерта нерозривно пов'язана з правовою сутністю судової експертизи.

Історично склалося так, що протягом досить тривалого часу експертні дослідження вважалися частиною криміналістики, тому великий внесок у «скарбничку знань» про судову експертизу та висновки експерта було зроблено криміналістами. На сьогоднішній день різні аспекти судової експертизи активно досліджуються також адміністративістами, при цьому слід зазначити, що правова природа судової експертизи є однаковою як для кримінального, так й для адміністративного судочинства. Тому для дослідження

класифікації висновків експерта в адміністративному судочинстві потрібно використовувати, у тому числі, праці фахівців та науковців у сфері криміналістики та кримінального процесу.

Проте, слід зауважити, що незважаючи на досить високий рівень розвитку експертної науки на сучасному етапі та швидкий і активний рух уперед науково-експертної думки, не завжди є можливість вирішити поставлене перед експертом завдання в повному обсязі. З огляду на це, диференціація висновків експерта надає суттєвого значення на його оцінку в суді.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Висновок експерта, як засіб доказування в адміністративному судочинстві вченими юристами досліджувався фрагментарно та виключно як застосування спеціальних знань та оцінки доказів в адміністративному процесі. Ще менше уваги приділено класифікації висновків експертів. Серед українських науковців, які вивчали дане питання в різних галузях процесуального права можна виділити С.С. Бичкову, Ю.Я. Лозу, В.Д. Юрчишина, Е.Б. Сімакова-Єфремян, О.В. Бауліна, О.І. Ізопова, О.М. Калужну, Ж.В. Васильєва-Шаламову, Л.М. Романенко, Н.І. Клименко та ін.

Мета статті полягає в аналізі класифікації висновків експерта, з'ясуванні причин формулювання, у тому числі ймовірних висновків експерта та висновків про неможливість вирішення питання, поставлене перед експертом та їх значення для адміністративного судочинства.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день висновки експерта поділяються на категоричні та ймовірні, позитивні (ствердні) та негативні, умовні та безумовні, альтернативні та однозначні. Особливе місце займають висновки про неможливість вирішити питання, поставлене перед експертом. Враховуючи різне доказове значення вказаних видів висновків, пропонуємо розглянути класифікацію висновків експертів більш детально.

Категоричний висновок є найбільш доказово цінним для судового розгляду, оскільки саме категоричний висновок виключає всі інші варіанти існування або відсутності певних фактів чи обставин, крім запропонованого експертом. Такий висновок про факт є достовірним незалежно від умов існування факту. Приймаючи катего-

ричний висновок, як належний доказ, суд виключає можливість іншого тлумачення факту чи обставини. У такому разі незгода з прийнятим судом тлумаченням може ґрунтуватися тільки на повній незгоді будь-кого з учасників судового процесу із висновком експерта в цілому.

Як зазначає М. Г. Щербаковський, категоричні висновки, безумно, мають силу судового доказу та є достовірним судженням, при якому висловлена думка доведена проведеним дослідженням [1, с. 132].

Ймовірний висновок є достатньо невизначеним, він відображає сумніви експерта, має вірогідний характер, заснований на експертній гіпотезі про факт або обставину, що встановлюються. Найчастіше ймовірний висновок є наслідком недостатньої кількості або якості об'єктів чи зразків, наданих експерту для проведення дослідження. У будь-якому випадку, ймовірний висновок не стверджує, а лише припускає, що певний факт або певна обставина може існувати, при цьому не виключаючи можливості протилежного висновку.

Така невизначеність ймовірного висновку призвела до активних дискусій серед науковців щодо допустимості цього висновку в якості доказу. Так, наприклад, вчена С.С. Бичкова зазначає, що фактичні дані, що містяться в ймовірному висновку експерта, як і в інших видах експертних висновків, є доказом, що повинен бути оцінений судом на підставі принципів оцінки доказів, передбачених законом, і на розсуд суду може бути покладений в основу судового рішення. Цей доказ буде непрямим [2, с. 142].

М.Г. Щербаковський дотримується іншої думки, зазначаючи, що ймовірні висновки не мають доказового значення, а можуть служити для достовірного встановлення факту в сукупності з іншими зібраними в справі доказами [1, с. 133]. Такої ж позиції дотримувався В.Г. Гончаренко вказуючи, що такий вид висновків має пошукове, гіпотетичне значення [3, с. 34].

Аналізуючи різні погляди на доказове значення ймовірних висновків експерта, приходимо до висновку, що повна відмова від ймовірного висновку експерта є занадто категоричним твердженням, оскільки в реальному житті іде-

альних умов не існує. За об'єктивних причин далеко не завжди є можливість надати експерту всі необхідні зразки для проведення експертного дослідження. Наприклад, неможливо забезпечити експерта експериментальними зразками почерку померлої людини, а наявність таких експериментальних зразків, поряд із вільними зразками почерку є обов'язковою умовою проведення почеркознавчої експертизи відповідно до затверджених методик. Під час експертного дослідження за вузькими напрямками, що рідко зустрічаються, експерт стикається з відсутністю відповідних методик проведення дослідження, що також ускладнює формування категоричного висновку.

Крім того, розглядаючи можливість використання ймовірного висновку експерта, необхідно враховувати специфіку адміністративного судочинства. Якщо в рамках досудового розслідування в кримінальному провадженні слідчий призначив проведення експертизи і отримав висновок експерта у ймовірній формі, він має можливість продовжити збір доказів, об'єктів для експертного дослідження, уточнити обставини та призначити нову експертизу, надавши експерту можливість зробити категоричний висновок.

Зауважимо, що в адміністративному судочинстві докази надаються учасниками справи на етапі підготовчого провадження, коли адміністративна справа готується до судового розгляду по суті (ст. 180 Кодексу адміністративного судочинства України). У такому разі після отримання судом висновку про результати експертизи у формі ймовірного висновку некоректно говорити про пошукову інформацію або версії, які потребують перевірки. Вірогідність отримання нових доказів чи встановлення нових фактів, які можуть бути використані для проведення нової експертизи, мізерно мала, тому оцінювати в судовому засіданні необхідно ймовірні висновки, які вже сформульовані експертом.

Вважаємо, що висновок експерта, нехай навіть у ймовірній формі, що збігається з іншими доказами у справі, посилює цю сукупність доказів та дозволяє суду ухвалити більш обґрунтоване рішення.

При цьому не слід вдаватися у протилежну крайність. Без аналізу інших доказів у справі практично неможливо оцінити рівень достовірності ймовірного висновку, що значно ускладнює використання такого висновку як самостійного доказу. Очевидно, що затверджені методики судових експертиз не можуть повністю гарантувати абсолютно точний результат, але дозволяє звести ризик експертної помилки до мінімуму. Тому, доказове значення категоричного висновку сумнівів не викликає, а ймовірний висновок може розглядатися як повноцінний доказ в адміністративній справі лише у сукупності з іншими доказами.

Слід зазначити, що висновки експерта можуть бути позитивними (ствердними) чи негативними. У даному випадку йдеться про підтвердження чи заперечення факту. Позитивними (ствердними) або негативними можуть бути як категоричні, так і ймовірні висновки експерта.

Поділ висновків експерта на безумовні та умовні визначається характером відносин між судженнями експерта та підставою для цього судження. З даного приводу правильно зазначає С.С. Бичкова, що умовний висновок припускає залежність вирішення питання від якої-небудь умови. Найчастіше його правильність буде залежати від вірогідності певного факту, прийнятого експертом за вихідну позицію. Безумовний же висновок ніяких умов, від яких залежала б його істинність, не містить [2, с. 145].

Наступним поділом висновків експерта є віднесення їх до альтернативних чи однозначних. Під однозначним висновком розуміється категоричний висновок, який має тільки єдине значення. У протилежність до однозначного висновку – альтернативний висновок допускає існування кількох взаємовиключних варіантів. С.С. Бичкова зазначає, що однозначний висновок містить одну відповідь. Альтернативний же формулюється, якщо в результаті експертного дослідження не вдалося прийти до єдиного варіанта вирішення питання, тобто такий висновок містить два чи більше варіантів вирішення одного питання. Він будується по формулі: S є P чи T [2, с. 145].

Очевидно, що якщо однозначний висновок є категоричним, то альтернативний висновок за своїм доказовим значенням можна порівняти з ймовірними висновками, тому що не може розглядатися окремо з інших доказів у справі. З даного приводу В.Д. Юрчишин зазначає, що однозначний висновок, виходячи із розуміння терміну «однозначний», містить тільки одну відповідь, в той час як альтернативний висновок формується тоді, коли експерту в процесі експертного дослідження не вдалося прийти до єдиного варіанта вирішення питання, та наслідком такого висновку є наявність двох чи більше варіантів вирішення одного питання у формі так званого роздільного судження («або – або») [4, с. 449].

В окремих випадках експерт робить висновок про неможливість вирішення питання. Підставою для такого висновку повинні бути суттєві об'єктивні причини, які обов'язково зазначаються експертом, як й при оформленні ймовірного висновку в його дослідницькій частині.

Висновок про неможливість вирішення питання нерідко ототожнюється з так званою відмовою експерта від надання висновку або повідомленням про неможливість проведення судової експертизи [5] (повідомленням про неможливість надання висновку [6]).

Так відповідно до ч. 8 ст. 68 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), призначений судом експерт може відмовитися від надання висновку, якщо наданий на його запит матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову повинна бути вмотивованою [7].

Проте, слід зауважити, що правова природа висновку про неможливість вирішення питання та правова природа повідомлення про неможливість проведення судової експертизи [5] (повідомлення про неможливість надання висновку [6]) різні. У першому випадку експерт є кваліфікованим фахівцем, володіє необхідними спеціальними знаннями для з'ясування відповідних обставин справи та в розпорядженні якого знаходяться об'єкт дослідження та порівняльний матеріал. На прикладі почерко-

знавчої експертизи це можливо пояснити наступним чином. Якщо зразки рукописних записів надані у незначній кількості та неналежної якості, а досліджувані рукописні записи прості за виконанням, не завжди можна виявити достатню кількість стійких та суттєвих ознак для обґрунтування будь-якого категоричного чи ймовірного позитивного або негативного висновку. Також існують випадки, коли виявлені розбіжні ознаки експерт може пояснити одночасно різними взаємовиключними причинами – або виявлені ознаки почерку цієї особи, що не відобразилися в наданих зразках, або виявлені ознаки почерку зовсім іншої особи.

На думку Ю.Я. Лози, висновки про неможливість вирішення поставленого питання не містять ніяких доказових фактів і тому не можуть бути доказами в справі. Їх процесуальне значення полягає лише в тому, що подібні висновки виключають обов'язок суду призначити повторну експертизу по цьому ж питанню й орієнтують його на необхідність пошуку інших засобів доказування для з'ясування обставин, із приводу яких були сформульовані питання перед експертизою, не вирішені експертом в силу зазначених причин [8, с. 149].

Причинами оформлення експертом повідомлення про неможливість проведення судової експертизи [5] (повідомлення про неможливість надання висновку [6]) можуть бути як і те що питання виходять за межі його спеціальних знань, так і незадоволення клопотання експерта про надання додаткових чи порівняльних матеріалів, незадоволення клопотання про забезпечення доступу до об'єкта дослідження (вчинення перешкод з боку учасників судового процесу або інших осіб щодо огляду об'єкта дослідження), що унеможлиблює надання відповіді на жодне з поставлених на вирішення судової експертизи запитань, так й несплата вартості судової експертизи впродовж встановленого законодавством у сфері судово-експертної діяльності, строк.

Не можемо не погодитися з думкою таких науковців, як О.В. Баулін, О.І. Ізотов, які зазначають, що однозначність і категоричність висновку експерта є методологічними принципами судової експертизи, але оцінці має підлягати

будь-який висновок, у тому числі ймовірний і такий, в якому констатована неможливість з тих чи інших причин дати відповіді на поставлені експерту питання [9, с. 98].

Безумно, до описаної класифікації висновків експерта також потрібно віднести висновки первинної, повторної, додаткової, комісійної та комплексної експертиз. Таким чином можна говорити про існуючу класифікацію висновків експертів, що закріплена безпосередньо КАС України з чітко визначеними додатковими вимогами до їх змісту, а тому вона має практичне значення.

Однак, ми пропонуємо додатково класифікувати висновки експерта за процесуальним порядком проведення та суб'єктним складом проведення досліджень. За процесуальним порядком призначення висновки слід поділити на: 1) первинний висновок експерта; 2) повторний висновок експерта; 3) додатковий висновок експерта.

За суб'єктним складом проведення досліджень висновки експерта слід класифікувати на:

1) індивідуальний висновок експерта (одноособовий), що оформлений та складений одним експертом за однією експертною спеціальністю. Такий вид висновку може бути первинним, повторним, додатковим.

Вважаємо за потрібним зазначити, що індивідуальний висновок експерта, на нашу думку, може також бути комплексним висновком, коли в рамках однієї експертизи різнопрофільні експертні дослідження проводяться одним експертом у суміжних експертних спеціальностях (наприклад, технічна експертиза документів та почеркознавча експертиза). Фактично, в такій ситуації відсутня тільки одна умова – колегіальність, але цю умову законодавець відносить до ознаки комплексної експертизи, оскільки ч. 1 ст. 110 КАС України містить положення, що комісійна експертиза проводиться не менш як двома експертами. Зазначена наша позиція відповідає реаліям сучасної експертної практики, але повністю прийняти її можливо буде тільки після закріплення в КАС України та в законодавстві у сфері судово-експертної діяльності норми про допустимість

проведення комплексної експертизи одним експертом, який володіє спеціальними знаннями в різних родах судової експертизи.

2) колегіальний висновок експерта – оформлений та складений декількома експертами за однією чи декількома експертними спеціальностями, що поділяється на комісійний висновок та комплексний висновок. Комісійний висновок експерта – оформлений та складений декількома експертами виключно за однією експертною спеціальністю, а відповідно комплексний висновок оформлений та складений декількома експертами з різних експертних спеціальностей. Найчастіше комісійний висновок експерта є результатом повторної експертизи.

Висновки. Головним завданням судової експертизи в адміністративному судочинстві є повне, об'єктивне та якісне дослідження експертами усіх обставин адміністративної справи, усвідомлення яких виходить за межі обов'язкових знань суддів. Висновок експерта як засіб доказування в адміністративному судочинстві та результат судової експертизи є по суті носієм важливої доказової інформації, цінність якого залежить від логічної форми, повноти дослідження та незалежності експерта. Тому експерти повинні формулювати той висновок, до якого вони об'єктивно дійшли в процесі застосування спеціальних знань, використання відповідних методів дослідження та застверджених методик, оскільки кожний з розглянутих висновків експерта в тій чи іншій мірі може вплинути на встановлення обставин, які входять до предмету доказування.

Література

1. Щербаковський М.Г. Судова експертологія: навч. посіб. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2008. 192 с.
2. Бичкова С.С. Експертиза в цивільному процесі України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2003. 176 с.
3. Гончаренко В.Г., Бергер В.С., Булига Л.П. Експертизи в судовій практиці: нач. посіб. Київ: КНДІСЕ, 1993. 197 с.
4. Юришин В.Д. Аналіз та класифікація висновків експерта у кримінальному провадженні:

теоретичний та практичний аспект. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2013. Вип. 1 (3). С. 440–452.

5. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 17.07.2017 р. № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text>.

6. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Мін'юста України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

7. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 38. Ст. 320.

8. Лоза Ю.Я. Експертиза в адміністративному судочинстві України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2011. 204 с.

9. Баулін О.В., Ізотов О.І. Перевірка і оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. № 66. С. 95–108.

References

1. Shcherbakovs'kyu M.H. Sudova ekspertolohiya: navch. posib. / Khark. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 2008. 192 s.

2. Bychkova S.S. Ekspertyza v tsyvil'nomu protsesi Ukrainy: dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.03 Natsional'na akademiya vnutrishnikh sprav Ukrainy. Kyiv, 2003. 176 s.

3. Honcharenko V.H., Berher V.YE., Bulyha L.P. *Ekspertyzy v sudoviy praktytsi: nach. posib*. Kyiv : KNDISE, 1993. 197 s.

4. Yurchyshyn V.D. Analiz ta klasyfikatsiya vysnovkiv eksperta u kryminal'nomu provadzhenni: teoretychnyy ta praktychnyy aspekt. *Prykarpats'kyu yurydychnyy visnyk*. 2013. Vyp. 1 (3). S. 440–452.

5. Instruktsiya z orhanizatsiyi provedennya ta oformlennya ekspertnykh provadzen' u pidrozdilakh Ekspertnoyi sluzhby Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy : Nakaz MVS Ukrainy vid 17.07.2017 r. № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text>.

6. Instruktsiya pro pryznachennya ta provedennya sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzen' ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsiy z pytan' pidhotovky ta pryznachennya sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzen': Nakaz Min'yusta Ukrainy vid 08.10.1998 r. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.

7. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.07.2005 № 2747-IV. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. 2021. № 38. St. 320.

8. Loza YU.YA. Ekspertyza v administratyvnomu sudochynstvi Ukrainy: dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.07 Kharkivs'kyu natsional'nyy universytet vnutrishnikh sprav. Kharkiv, 2011. 204 s.

9. Baulin O.V., Izotov O.I. Perevirka i otsinka vysnovku eksperta u kryminal'nomu provadzhenni. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. 2021. № 66. S. 95–108.

Iryna Yudina

CLASSIFICATION OF EXPERT OPINIONS AND THEIR EVIDENTIARY VALUE IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS

National Aviation University
Liubomyra Husara Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: yudina_irina@ukr.net

*The purpose of the article is to analyze the classification of the expert's opinions and to find out their evidentiary value in administrative proceedings. **Research methods:** the dialectical method of cognition was applied, with the help of which a general theoretical study of the classification of expert opinions was carried out, a comparative-legal method for the analysis of the approaches of scientists to the evidentiary value of probable opinions and opinions about the impossibility of solving the issue, comparative-legal and formal-legal methods for the analysis of legislation, as well as methods of systematization and generalization. **Results:** the grounds for the classification of the expert's opinions were analyzed. The author distinguished between the legal nature of the opinion on the impossibility of solving the issue and the report on the impossibility of conducting a forensic examination, as well as proposed an additional basis for the classification of expert opinions by subject composition, according to which expert opinions are divided into individual expert opinions and collegial expert opinions. However, the expert's individual opinion, in the opinion of the author, can also be complex, provided that within the framework of one forensic examination, multidisciplinary expert studies are conducted by one expert in related expert specialties, such as technical examination of documents and handwriting examination. The specified position corresponds to the realities of modern expert practice, but it will be possible to fully accept it only after legislative consolidation. **Discussion:** the expert's categorical opinions have unconditional evidentiary value, and the expert's probable opinions can be considered as full-fledged evidence only in combination with other evidence in the administrative case, provided that such opinions do not contradict other evidence.*

***Key words:** expert's opinion; administrative proceedings; forensic examination; classification; evidentiary value.*

Стаття надійшла до редакції 19.05.2024